

PRIPOMBE K POSKUSNEMU SNOPIČU SLOVARJA SLOVENSKEGA KNJIŽNEGA JEZIKA

Pred izdajo Slovarja slovenskega knjižnega jezika (SSKJ) preverja njegov redakcijski in avtorski kolektiv — kot so storili tudi drugi kolektivi podobnih slovarjev — metode, principe in delno izsledke obdelave zbranega leksikalnega materiala. Tako so storili tudi sodelavci Inštituta za slovenski jezik z izdajo Poskusnega snopiča (PS Ljubljana 1964). Ta obsega na dvajsetih straneh poleg uvoda, ki informira o materialni podlagi (okoli 2 milijona listkov), o cilju, tipu in obsegu slovarja (okoli 120.000 gesel), tudi primere obdelave izbranih gesel in krajši, abecedno strnjen izsek gesel od *bled* do *bledoten*, ki ilustrira tudi mero izbora: od 67 gesel, ki tvorijo ta izsek v arhivu, je bilo za obdelavo sprejetih 23. Dalje seznanja uvod z ureditvijo gesla, z načinom in mero eksemplifikacije, z upoštevanjem frazeologije in terminologije, sinonimov in antonimov, z načini razlaganja pomena in stilističnega vrednotenja besed, posebno še glede na frekvenco.

Posamezni problemi leksikografskega dela, ki so omenjeni v uvodu k Poskusnemu snopiču, ter njih rešitev in realizacija v slovarskih geslih zbuja pri nas tele pomisleke in pripombe:

Vprašanje ekscerpiranja in izbire za SSKJ ne moremo presojati. Dodajamo le nekaj splošnih pripomb, ki izhajajo iz izkušenj pri delu za Slovar češkega knjižnega jezika.

Redakcija SSKJ se sama dobro zaveda, da 2 milijona izpiskov ne pomeni ravno velike materialne osnove za nameravani slovar («To res ni veliko...»); zato pravilno menijo, da se je treba pri izbiri gesel ozirati na dosedanje starejše slovarje (tudi dvojezične).

Pri tem opozarjamo na dve izkušnji:

1. Naš leksikalni arhiv, ki obsega izpiske iz leposlovja, strokovne literature in periodike (od leta 1770 do današnjega časa), šteje sedaj več kot 11 milijonov listkov. Kljub temu pa pri delu za slovar čutimo njegove vrzeli in pomanjkljivosti, posebno pa to, da ne zajema govornega knjižnega jezika (oziroma ga zajema le s posredovanjem literature), in dalje, da ne zajema v zadovoljivi meri najbolj vsakdanjih (tipičnih) kontekstov in zvez, v katerih se posamezne besede pojavljajo in realizirajo. To je odvisno od namena, globine prijema in reprezentativnosti ekscerpiranja. Zato je zelo prav, da tudi še med samim delom za SSKJ vaše ekscerpiranje teče dalje; večja pozornost naj bi bila posvečena tudi njegovi metodiki. Pripominjamo, da je nepogrešljiv vir pri nabiranju za slovar našega tipa poleg leposlovja in strokovne literature tudi dnevni tisk in publicistika v najširšem pomenu besede. Ekscerpiranje te vrste je v znatni meri tudi opora pri izbiri strokovne terminologije, ker se prav tu velikokrat pojavljajo strokovni termini, ki so prestopili meje ozko strokovnega izražanja in postali ali postajajo del vsakdanjega besednega zaklada.

2. Gesla starejših slovarjev same ekscerprije ne morejo nadomestiti. Pri nabiranju so lahko le opora, pripomoček, ki izpolni morebitne vrzeli v ekscerpiranem gradivu. Pri sprejemanju neizkazanih besed iz drugih, starejših slovarjev

— posebno še dvojezičnih — je potrebna največja previdnost. Pri nekritičnem postopku se zgodi, da se nekatere besede ohranjajo pri »življenju« le v slovarjih in se prevzemajo iz enega dela v drugo brez ozira na živo jezikovno rabo.

Kolikor gre za *lastna imena*, je mejo za izbiro le težko natančno postaviti. Menimo pa, da bi se njihova popolna izločitev v slovarju našega tipa čutila kot pomanjkljivost, in to s teoretičnega in praktičnega gledišča. Lastna imena so (prav tako kot strokovna terminologija) poseben, specifičen, toda hkrati nerazdružljiv del jezikovnega besednega zaklada, in njihov osnovni fond, to je vsakdanja osebna, narodna in krajevna imena (vštevši ustaljena hipokoristika), spada v slovar našega tipa. To je nesporno posebno v takšnih primerih, kjer se izvirna lastna imena rabijo (praviloma metaforično ali metonimično) kot apelativa (pri tem meja med rabo v izvirnem in prenesenem pomenu ni vedno jasna). Praktični ozir (pravopisni, oblikoslovni, pravorečni idr.) naravnost zahteva upoštevanje lastnih imen in po predgovoru v Poskusnem snopiču (PS) hoče biti SSKJ mnogostranski, mnogonamenski jezikovni priručnik. Zato so bila očitvidno sprejeta tudi večbesedna poimenovanja tipa Bela krajina.

SSKJ je v bistvu slovar *iz tržkov*, toda v znatni meri navaja tudi *ci tate*. Kot se zdi po PS mera literarnih citatov daleč presega običajno načelo, da takšen enojezični slovar sodobnega knjižnega jezika opremlja s citati le to, kar z vidika sodobnega besednega zaklada nastopa kot posebnost (individualna raba, arhaizmi, dialektizmi ipd.). Taka praksa je umevna pri gramatičnih besedah, kjer bi bile lahko konstrukcije primerov nasilne (tudi tu pa je praksa različna; prim. predlog čez z veznikoma *a, ako*), toda pri čisto vsakdanjih glagolih (*bati se*) ali samostalnikih (*bit*) je vrsta citatov — glede na karakter slovarja — odvečnih, obdelava eksemplifikacije pa se brez vzroka loči (prim. *blato, blagor, cena; bit, beseda*).

Vendar pa jedro primerov v SSKJ tvorijo vsakdanje (tipične) besedne zveze, primeri kontekstov, v katerih se obravnavana beseda navadno pojavlja. Hvalevredno je, da se SSKJ trudi uvesti pri navajanju primerov določen sistem in da skuša izčrpati razne sintagmatske tipe teh prostih besednih zvez. Združevanje besednih zvez v skupine po formalnem vidiku ima gotovo svoj smisel in svojo upravičenost, po našem mnenju pa bi ne bilo prav, če bi se tega postopka držali dogmatično.

Pri delu za Slovar češkega knjižnega jezika izhajamo iz tega, da je namen eksemplifikacijskih zvez predvsem »ilustrirati in konkretizirati pomen geselne besede ...« in »podati sliko o tem, v kakšnih situacijah in jezikovnih kontekstih se beseda ali pomen pojavlja in tudi v kakšen pomenski krog in jezikovno okolje spada« (citirano po predgovoru k SČKJ, str. XIII). Vredno je premisleka, ali je npr. prav, da so v SSKJ pri eksemplifikaciji samostalnikov dosledno na prvem mestu navedene glagolske konstrukcije — prim. *breg*: voda melje, odnaša breg, prestopi bregove; ... *cena*: cena naraste, pade, poskoči; ... — v navedenih primerih naj bi bile po našem mnenju na prvem mestu atributivne zveze: *breg reke, jezera, morski breg* itd., *cena lesa, živil, visoka, nizka, ... cena* itd., ker te zveze pravzaprav dopolnjujejo razlago osnovnih pomenov obeh besed. V drugih primerih pa seveda več prispevajo k osvetlitvi pomena prav glagolske konstrukcije, prim. tudi v SSKJ npr. geslo *čas 1*; č. *beži, leze, teče* ... Dajemo torej prednost semantičnemu principu pred formalno gramatičnim (sintaktičnim) vidikom, skladno z značajem leksikografskega dela že zaradi tega, ker je npr. tudi ureditev po sklonih popolnoma stvar konvencije in je v različnih jezikih različno. Tembolj ne smatramo za srečno rešitev, da se vrstni red posameznih zvez zno-

traj teh skupin formalno podobnih sintagem ravna po abecedi. S tem je semantični vidik čisto zabrisan. Abecedni mehanizem ne dá do veljave pomembnemu leksikografskemu principu, namreč razvrščanju od splošnega k posebnemu, od vsakdanjega, uzualnega k individualnemu; z doslednim uveljavljanjem tega formalnega postopka in mehničnega abecednega zaporedja se ločijo pomensko sorodne zveze ali zveze, ki spadajo v isti pomenski krog; prim. npr. vrsto prilastkovih (adjektivnih) zvez v geslu *cena* (tako se je tudi zgodilo, da v tej vrsti manjkajo osnovne, najtipičnejše zveze *nizka*, *visoka cena*, uporabljene pa so — seveda na nepravem mestu — pri razlagi specialnih zvez *astro-nomska*, *slepa cena*). O eksemplifikaciji glagolov govorimo niže na (str. 260). Pri frazeologiji je razvrščanje po abecedi zelo nerodno zaradi tega, ker ne upošteva razmerja med pomenom geselne besede v posameznih frazah in osnovnim pomenom. To razmerje je različno in se stopnjuje od istovetnosti pa do različno močne prenesenosti, npr. metaforičnosti.

Ta naša pripomba velja v splošnem tudi za ureditev strokovne terminologije, kjer odloča o zaporedju abecedni red kratic posameznih strok; prim. npr. terminologijo v geslu *čas* brez semantičnega vidika v vrstnem redu po strokah: astr., avt., ekon., filoz., fiz., fot., geogr., gram., jur., šport., teh. K zvezam, v katerih je uporabljena beseda *čas* v nekaterih od določenih pomenov (*čas vžiga*, *čas razpada*, *čas osvetlitve* ipd.), so uvrščene zveze, kjer ima beseda *čas* poseben, specifičen (le »terminološki«) pomen (*čas* kot gramatična kategorija). So tērmini, katerih pomen je istoveten z nestrokovnim pomenom besede, drugje je pomen bolj ali manj zožen ali razširjen, včasih pa je osnovni pomen v terminološki rabi prenesen. Po našem mnenju je torej bolje razvrščati terminološke rabe besede tako, kakor se njihov pomen oziroma pomenski odtенок oddaljuje od pomena besede v nestrokovni rabi. Poleg tega so mnogi tērmini skupni dvema ali tudi več strokam (bot. in zool.; bot., zool. in biol. ali anat.; teh in fiz., fiz. in kem., kem. in miner. idr.), v takšnih primerih pa bi bilo razvrščanje otežkočeno.

Pri klasifikaciji besednih zvez loči SSKJ v glavnem dve stopnji semantične povezanosti, kot je to pri osnovnem, približnem razvrščanju navadno: navaja torej poleg prostih besednih zvez (ustaljenih), vezane besedne zveze (v katerih se pomen posameznih členov v glavnem ne spreminja) in trdne zveze (frazeološke s pomenskimi premiki pri posameznih členih). SSKJ uvršča drugo in tretjo skupino besednih zvez posebej, v poseben odstavek gesla (za ●) ne oziraje se na (izviren, svojski) pomen ustreznega člana zveze. Iz predgovora k PS ni razvidno, ali so k tej odločitvi vodili teoretični vzroki (želja, da bi predstavili ustaljene in frazeološke zveze kot specialne leksikalne enote) ali pa morda avtorji menijo, da oddvajanje besednih zvez povečuje preglednost geselnega odstavka ali olajšuje sólo leksikografsko delo.

Praksa našega SČKJ je drugačna: slovar uvršča ustaljene in frazeološke zveze za vsakdanjo eksemplifikacijo posameznih pomenov. Različno stopnjo povezanosti označujejo kratice *u s t. s p o j.* (ustaljena zveza) ali samo *v e s p o j.* (v zvezi), in šele prave, trdne frazeološke celote so za, seveda v ustreznih pomenih. Le v primeru, da ustaljene ali frazeologizirane in frazeološke zveze ni mogoče dodati nobenemu od navedenih pomenov, se uvršča posebej. Našemu načinu je mogoče očitati, da ne odgovarja sinhronemu pogledu na besedni zaklad; po drugi strani pa ni mogoče zanikati, da odnos do (prvotnega, osnovnega) pomena ustreznega člana besedne zveze v večini primerov traja naprej, četudi v oslavljeni obliki. Vrhu tega je mogoče frazeološko bogate besedne zveze pre-

gledneje urejati po posameznih pomenskih krogih. Zato smo mnenja, da je naš način primernejši s teoretičnega in praktičnega vidika, četudi seveda ne trdimo, da je edino mogoč in pravilen.

Naša praksa izhaja tudi iz spoznanja, da med raznimi tipi besednih zvez ni vedno povsem jasne in očitne meje, kar omogoča tankočutneje registrirati zveze prehodnega tipa z nizko stopnjo frazeologizacije, dalje običajne proste zveze, ki hkrati v prenesenem pomenu učinkujejo kot trdne celote ipd. Pri klasifikaciji in razvrščanju nekaterih zvez so naleteli na težave gotovo že avtorji PS (prim. npr. tele nedoslednosti: *belo vino*, *bela kava* uvrščeno kot običajno proste zveze, čeprav gre za združeno poimenovanje istega tipa kot dvobesedni terminološki nazivi *bela klobasa*, *belo meso*; *zob časa* spada nesporno k frazeološkim zvezam ipd.).

Posebno pripombo bi bilo treba posvetiti razlagam eksemplifikacijskih zvez (o tem glej pozneje).

Razlage pomena gesel so po predgovoru dodane vsem geslom, pomenskim razdelkom in nejasnim zvezam. S tem načelom je mogoče popolnoma soglašati; lahko bi sprejeli še dopolnilo, da naj bodo povprečno izobraženemu uporabniku slovarja obširneje razloženi pomeni malo znanih in neznanih besed in da naj bodo podobno razložene gramatikalne besede. Mogoče je seveda napraviti tudi tako, da se podrobnejša razlaga doda znani besedi, manj znana beseda pa se razloži s splošno znanim sinonimom in primerno frekvenčno in stilno omeji, čeprav so ravno razlage najobičajnejših besed vsakdanjega življenja leksikografsko najtežavnejše. Slovar včasih tako tudi dela (glej geslo *bledokrven*, *blagor*), čeprav bodo po predgovoru sinonimi in antonimi v slovarju le kot pomožne ali dodatne razlage pomenov. O tem, kateri način izbrati, ima pravico odločati redakcija in avtorski kolektiv slovarja, ravna se pri tem po nalogah in namenu slovarja. Če pa se računa s tem, da bodo slovar rabili tudi tujci, bi morala biti razlaga pri vsakem geslu in pomenu. Nismo pa mnenja, da je popolnoma utemeljeno načelo, po katerem bodo zloženske tipa *bledopolt* brez vsake razlage, češ da so njihovi posamezni členi samostojne besede in same po sebi razumljive oz. razložene pod ustreznimi gesli. Tak način obravnavanja zloženk v slovarju je mogoč v primeru, da se izdelajo kot samostojni geselni odstavki vsaj produktivni prvi deli zloženih besed in se semantično razloži njihov odnos do drugega dela. Brez te minimalne semantične obdelave pa zloženk ni mogoče uvrščati brez razlag, ker je bistvo kompozicije ravno pomenski premik proti sintaktični zvezi istih besed, in prav ta novi pomen zloženske mora slovar zajeti (prim. češko Velkorus: *velký Rus*, *maloobchod*: *malý obchod*). V praksi PS pa na srečo to sporno načelo ni polno uveljavljeno, prim. *avtocesta*, kar je razloženo kot *avtomobilska cesta*, čeprav je navedeno tudi uvodno geslo prvega dela *avto*...². Neenotnost te prakse potrjuje tudi obdelava gesel *bledokrven* in *bledoličen*, od katerih ima prvi razlago s sinonimom »*medel*«, toda drugi je brez kakršnekoli razlage po danem načelu.

Pri besedah z več pomeni prevladuje način, da se le za razlago prvega pomena naštejejo razne vsebinske sestavine, pri drugem in naslednjih pa le sinonimi, prim. *bel* 1, 2, *blato* 1, 2, 3, *bled* 1, 2, *bledičen* 1, 2, *bledoličnik* 1, 2, *breg* 1, 2, *brod* 1, 2, *cena* 1, 2, *delati* 1, 2, 3, 4. Če pa ne gre za redke ali neknjižne primere, bi morali biti praviloma tudi sledeči pomeni razloženi z vsemi vsebinskimi sestavinami, kot je npr. pri geslu *bati* se 1, 2 (pri 3 je že samo sinonim), beseda 1—4, *brada* 1, 2, *brat* 1, 2, *čas* 1, 2, 3.

Poleg glavnih razlag pomenov prinaša SSKJ tudi še t. im. stranske razlage, in to pri nekaterih prenesenih rabah besede in pri pomensko premaknjenih besednih zvezah (tipografsko ločeno). Večinoma so te razlage pravilno usmerjene na geselno besedo ali na drugačen pomen cele zveze (belo meso *kurje, telečje* sub bel, bela vrana *redkost* sub bel, z drugimi besedami *drugače povedano* sub beseda idr.). Najdejo pa se tudi primeri, ko se stranska razlaga nanaša le na pomen tistega člena besedne zveze, ki ni geselna beseda, tako da na to mesto pravzaprav ne spada, npr. boji se ga kot kuge, živega ognja, živega vruga *močno* sub bati se; bojim se, da se ne motiš *da imaš prav* sub bati se; brat po krvi, po materi, po mleku *po dovilji* sub brat 1; astronomska (cena) *zelo visoka* sub cena, slepa (cena) *smešno nizka* sub cena. (O tem, da je sama zveza *visoka, nizka cena*, ki se rabi za razlago, uvrščena v geselnem odstavku besede *cena*, ni pa razložena, glej že zgoraj. Treba bo torej še dopolniti načela, po katerih se uvrščajo stranske razlage v smislu zgoraj navedenih pravilnih primerov, in izvesti revizijo mest, kjer razlage niso na mestu, ker se nanašajo na pomen kakega drugega člena besedne zveze, ne pa na geselne besede, ki se v tisti zvezi ne pojavlja v premaknjenem, ampak v svojem izvirnem pomenu.

Podatke o frekvenci besed bi bilo gotovo mogoče vrednotiti v vsakem enojezičnem slovarju pozitivno, kolikor bi seveda bili podoba dejanskih kvantitativnih razmerij v besednem zakladu jezika.

Pri presojanju podatkov, ki jih prinaša PS, izhajamo iz predpostavke, da je njihova baza leksikalni arhiv slovenskega jezika. Tu pa je treba upoštevati dejstvo, da leksikalni arhiv praviloma *ne more biti* zanesljiva osnova za določanje frekvence posameznih besed. Njegov namen je tista mera leksikalne popolnosti, ki sicer omogoči spoznati tudi določena kvantitativna razmerja (ali gre npr. za običajno, redkejšo oz. malo rabljeno poimenovanje ali pa za običajen, redek, redkejši besedni pomen), zagotavlja pa predvsem možnost spoznanja *kvalitativnih razmerij znotraj besednega zaklada*: razlikovanje pomenov pri polisemantičnih besedah, stabilizacijo pomena ali njegovo neustaljenost, ugotavljanje sinonimičnih in antonimičnih odnosov in stilistično razčlenitev besednega zaklada.

Drugače pa je seveda s tem pri ugotavljanju frekvence besed v knjižnem jeziku. Tu je kvantitativni vidik vedno primaren in nujno predpostavlja *reprezentativen obseg* materiala, dobljenega s totalno ekscerpico del (ali z izbirnimi metodami matematične lingvistike) in razporejenega v vrsto skupin, ki izrjavajo — če je mogoče — vsa glavna področja knjižnega jezika. Češki frekvenčni slovar (Jelínek-Bečka-Těšitelová, *Frekvence slov, slovních druhů a tvarů v českém jazyce*, Praga 1961) loči osem takih skupin (leposlovje, poezija, mladinska literatura, dramatika, strokovna literatura, žurnalistika, znanstvena literatura, govorni jezik v tisku) in vsa dela, obsežena v teh skupinah, so bila totalno ekscerpirana (skupaj 75).

Takšen način ekscerpice potem omogoča klasifikacijo frekvence z nekoliko koeficienti. Nekateri frekvenčni slovarji klasificirajo frekvenco z dvema koeficientoma, in sicer s frekvenčnim (ki ugotavlja absolutno frekvenco) in t. im. distribucijskim, ki kaže, v koliko knjigah se določena beseda pojavlja. Tako je npr. v delu G. E. Vander Beke, *French Word Book (New York 1930)*. Češki frekvenčni slovar uporablja tri vrste koeficientov (številke, ki označujejo absolutno frekvenco, številke, ki označujejo število skupin, v katerih se beseda pojavlja, in številke, ki označujejo število knjig, kjer se je beseda pojavila).

Za natančno ugotavljanje frekvence besed bi bilo torej potrebno, da bi konkreten leksikalni material, obsežen v leksikalnem arhivu, ustrezal tako zahtevam leksikografskega dela (tj. omogočal poznavanje kvantitativno-kvalitativnih razmerij v besednem zakladu), kakor tudi zahtevam, ki se stavijo leksikalni bazi frekvenčnega slovarja. To je seveda težko uresničiti. Pri presojanju frekvenčnih podatkov, ki jih prinaša PS SSKJ, se zavedamo, da številčnih podatkov, ki označujejo absolutno frekvenco, ni mogoče pojmovati mehanično. Če npr. označuje frekvenco terminov ágras (bot.), blástula (zool.), blédež (med.), bután (kem.), datírka (adm.), drvonítka (teh.), geoíd (astr.), z najnižjo stopnjo (1), ki izraža absolutno kvantitativno razmerje besede do vsega ostalega besednega zaklada, bi moral biti ta podatek dopolnjen tudi s specialnim koeficientom, ki bi kazal njegovo frekvenco na ožjem področju njegove uporabe, tj. v ustrezni panogi strokovnega izražanja. S tem bi bil uporabnik natančneje informiran o dejstvu, da gre za redko besedo, ki se sicer v jeziku na splošno malo rabi, je pa pogosta v strokovni literaturi (torej npr. geoíd F 1, 8). Vsekakor pa bi bil tu koristen tudi distribucijski koeficient, ki bi označeval število knjig, iz katerih je bila beseda ekscerpirana. Poglavitno vprašanje je seveda natančna ugotovitev takšnih dejstev, ki bi gotovo zahtevala cela leta podrobnega pripravljalnega dela.

Številčni podatek dela vedno vtis eksaktnosti. Zato se ga je bolje ogibati, kadar gre za približno cenitev ali zgolj za ugotavljanje manjše frekvence. Tu je — po našem mnenju — bolj na mestu oznaka z manj specifičnimi izrazi, toda adekvatnejšim danim jezikovnim dejstvom (*redkeje, redko se pojavlja* ipd.).

Posredno označujejo frekvenco besed tudi podatki o njihovi pripadnosti jezikovnim stilom. Takšni podatki tipa *papirnato, zastarelo* ipd. vključujejo tudi približno frekvenčno določanje (*malo rabljeno*). Težaven problem je tudi določanje frekvence polisemantičnih besed, katerih posamezni pomeni se frekvenčno pogosto znatno ločijo. Izmed dosedanjih frekvenčnih slovarjev zajema frekvenco pomenov polisemantičnih besed le *Westov slovar* (po podatkih omenjenega češkega frekvenčnega slovarja) in *General Service List of English Words with Semantic Frequencies and a Supplementary Word-List for the Writing of Popular Science and Technology* (London 1953). Zato menimo, da bi se namesto določevanja frekvenc s številčnimi podatki, kot dela Poskusni snopič SSKJ, bilo bolje zadovoljiti s tradicionalnimi oznakami (*redko, redkeje ali ali z zvezdico kot znakom za redkejšo rabo*), ki bi bile pomnožene morda kvečjemu še s podatkom za resnična hapax legomena, npr. *rarissime, zelo redko, osamljeno* ipd. Za to govori tudi dejstvo, da se v navajanju frekvence najpogosteje pojavljajo najnižje (1, 2) in najvišje številke (10), medtem ko je srednjo pogostost nastopanja že težje razlikovati.

Príporečana klasifikacija z manjšim številom stopenj je na osnovi dvomilijonskega leksikalnega arhiva in jezikovnega čuta leksikografa vendarle lahko zanesljiveje podana.

Ob podatkih o frekvenci besede, ki pa imajo načeloma lahko dvojno vrednost, tako v razmerju do celotnega besednega zaklada, kakor tudi s stališča rabe v razmerju in odnosu do njenih sinonimov, ni dovolj jasno nadaljnje stilistično vrednotenje posameznih besed in njihovih pomenov, tako da zlasti ni mogoče videti diferenciacije po razslojevanju v knjižnem jeziku (govorjeno, papirnato) in po emocionalni plati (familiarne, ljubkovalne, sramotilne, prostaške itd. besede in pomeni).

Splošna pomanjkljivost slovarjev večjega obsega je, da so nepregledni v tistem delu, kjer so navedeni p r i m e r i. Če se išče kaj pri obširnejših geslih, jih je treba pogosto pregledati v celoti, preden se najde zaželjeni podatek. Težav te vrste ne bo mogoče nikoli popolnoma odpraviti, ker je vrsta besed, katerih različni pomeni ali funkcije nimajo trdnih mej, stojijo nekje vmes, tako da jih je mogoče interpretirati in torej tudi leksikografsko obdelati na dva ali več načinov.

Slovar slovenskega knjižnega jezika si zadaja nalogo, odstraniti to splošno pomanjkljivost, ki tiči v naravi stvari same, ali pa jo vsaj omejiti na najmanjšo mero, kot je govora na četrti strani PS. Pri razvrščanju primerov v okviru enega gesla opušča »logično« zaporedje, ki je lahko »močno subjektivno« in ga nadomešča z objektivnejšim postopkom: ta se opira na slovniško zgradbo in na abecedo.

Ta poskus je — kot mislimo — zgrešen že zato, ker izhaja iz napačne teoretične predpostavke. Osnovni razporejevalni princip leksikografskega dela, tj. semantični princip nadomešča s pretežno formalnimi ali tudi zgolj konvencionalnimi vidiki. Veliko večino gesel vsakega slovarja tvorijo leksikalno semantične enote (leksikalne in leksikalnogramatikalne besede), manjšino pa gramatikalne besede, pri katerih je pomožni ali tudi primarni ozir na njihovo gramatično plat na mestu. Kakršnokoli a b e c e d n o r a z p o r e j a n j e slovarskega gradiva, posebno z n o t r a j g e s l a, je čisto nejezikovno, neorgansko in neinstruktivno ter ne zajame notranje soodnosnosti izraznih sredstev. Običajno in s praktičnimi cilji upravičeno je le abecedno razvrščanje posameznih gesel v okviru celotnega slovarja, čeprav onomaziološki razporejevalni sistemi dajejo mnogo bolj plastično podobo besednega zaklada kot celote in bolj pokažejo pomenske odvisnosti in logične odnose besednih skupin. V moderni svetovni leksikografiji že nastajajo slovarji tega tipa.

Slovensko obravnavanje leksikografske problematike, ki ga vodijo v glavnem praktični oziri, se ne omejuje le na urejanje ilustrativnega materiala, temveč v določeni meri vpliva tudi na semantično zgradbo posameznih gesel po njihovi pripadnosti k različnim besednim vrstam.

Oglejmo si ta dejstva v zvezi s splošno sprejetim postopkom, po katerem se obdelujejo glagoli, in na nekaj konkretnih zgledih pojasnimo drugačno koncepcijo in tudi prakso našega Slovarja češkega knjižnega jezika.

Po Poskusnem snopiču so pri glagolu tele skupine:

a) neprehodna (brezpredmetna) raba in glagolske zveze s samostalniki v imenovalniku in v sklonih brez predlogov (delavec dela, delati izpit); b) predložne zveze po posameznih sklonih (delati za narod, na polju, z glavo); c) prislovne zveze (pridno delati, delati kakor črna živina). Konfrontacija tako zastavljenega načina obdelave z njegovim konkretnim rezultatom pri glagolu d e l a t i vodi k naslednjim spoznanjem.

Z mehanično grupacijo primerov objekt v akuz. in na predložne zveze po sklonih, začeni z drugim pa do šestega (o konvencionalnosti tega zaporedja glej že zgoraj), pridejo v medsebojno soseščino primeri, ki so si po pomenski vsebini oddaljeni (delati za narod — delati na polju), nasprotno pa so bili drug od drugega ločeni primeri, ki so v tesni zvezi (delati na vse pretege — delati s polno paro). Mehanično zaporedje po sklonih zanemarja preciznejšo diferenciacijo besednih zvez, od tipičnih prostih zvez preko ustaljenih in dalje preko manj običajnih do netipičnih, osamljenih zvez na eni strani, in do frazeologiziranih ali frazeoloških zvez na drugi. Vse je pomešano.

Ozir na razvrstitev predložnih zvez po sklonih prikriva včasih tudi jasno pomensko razlikovanje posameznih besednih zvez in ne upošteva meje med pomenskimi razdelki gesla (»delati na to, da bi strmoglavili diktatorja« spada v drug pomen kot »opravljati telesno ali duševno delo«). Poseben oddelek prislovnih zvez (tukaj zoženih le na prislovno določilo načina) pa nasprotno pogosto ne prinaša nobene nove pomenske modifikacije, posebno če je izražen s primerjanjem (»delati kakor konj« je podobno frazi »delati na vse kriplje«). V slovenskem načinu obdelave se poljubne glagolske zveze ne ločijo dovolj od stalnih glagolskih zvez (tudi v širšem leksikološkem smislu, ko pod »zvezo« razumemo tudi zvezo glagola z razvijajočim členom, ki oblikovno sicer ni odvisen od glagola, toda bistveno dopolnjuje njegov ustrezní pomen ali pomenski odtenek). Glagolske zveze obsegajo torej nediferencirano tako primere rekcije kot tudi vse vrste prislovnih določil. S tem se ignorira tudi znano dejstvo, da glagolska zveza pogosto signalizira nov besedni pomen, četudi je nasprotno v številnih primerih vezalna konkurenca precej široka in so med posameznimi zvezami le majhne pomenske razlike. Natančnejša je tu praksa češkega slovarja, ki navaja ustrezno glagolsko zvezo v običajni obliki z nedoločnim zaimkom na začetku pomenskega oddelka pred razlago, glagolske zveze pa razporeja z ozikom na njihovo pomensko povezanost in pogostost rabe.

Predlagani način razvrščanja eksemplifikacijskega gradiva pri glagolih v skupine a—c po tehnični plati ni enoten in dosledno ohranjen. Pri glagolu *bati se* so v skupini z brezpredmetno rabo tudi primeri prislovnih zvez (*hudo, močno, zelo se bati*). Razlage na slovnični način (a, b, c, č) ne nadomestijo podrobnejše razdelitve osnovnega pomena na nadaljnje pomenske odtenke (prim. pomene od 1—3 pri glagolu *báti se* v SČKJ).

Tudi slovensko *pojmovanje releksivnosti* je drugačno kakor češko. Kot samostojen releksivni glagol je naveden *biti se* 1 (*biti se na prsi, po čelu...*) in *delati si* (*delati si očitke, skomine*), kjer gre za releksivno objektivno formo. Nepravilna se nam zdi uvrstitev releksivnega pasiva pod samostojen releksiven glagol, kakor je to pri glagolu *delati se* v tretjem pomenu. Tudi nadomeščanje normalne razlage samo z gramatično oznako (»v trpni rabi«) nasprotuje leksikološkemu načelom. Ta vrsta razlage bi se po tem mogla in celo morala ponavljati pri mnogih drugih prehodnih glagolih. Leksikalna samostojnost releksivnega glagola je nasprotno nekoliko zabrisana, ker je navedena samo njegova oblika, nima pa razlage (*brati se*).

Dobro je oddeljevanje skupin sorodnih primerov in glagolskih sintaktičnih zvez s pomišljaji.

Poglejmo še, kako so obdelana gramatična gesla predlog (*čez*) in zaimki (zaimek *jaz*). Pri predlogih je pravilen ozir na njihovo gramatično funkcijo tj. s katerimi skloni se predlog veže in kakšna gramatična razmerja izraža (predvsem različne vrste prislovnih določil). Slovarska obdelava predloga pa mora obsegati tudi besedni pomen predložnih zvez. V semantični zgradbi predložnega gesla morata biti upoštevana oba kriterija. Menimo, da v slovenski obdelavi preveč prevladuje slovnični vidik. Razlage posameznih pomenskih oddelkov so le kratke navedbe gramatične funkcije (1. za izražanje smeri; 2. za izražanje časa; 3. za izražanje mere, preseganja; k njim neorgansko 4. za izražanje nejevolje, nasprotovanja), podrobnejše pomenske razlage pa tvorijo pododdelki osnovnih gramatičnih razlag. Posledica pomanjkljive obdelave besednih pomenov posameznih predložnih zvez je, da niso zajeti vsi specifični semantični odtenki v okviru ene gramatične funkcije (prim. npr. pri predlogu *preš*

v SČKJ pomene 3, 4, 6, 8 — kolikor se ujemajo s slovenščino). Iz zadrege je uvrščen primer *vino se toči čez ulico* v »гнездо«, kjer so primeri, ki ne morejo biti uvrščeni v nobeno od navedenih pomenskih skupin. Obdelani predlog *čez* žal ne daje možnosti primerjave, ali so (pri drugih predlogih) prišli v poseben pomenski oddelek slučaji, kjer je pomen predložne zveze tako padel, da je ta zveza postala predmetna (rekcijska) glagolska zveza, kakor ima SČKJ.

Podobno je samo z vidika gramatičnih funkcij obdelan zaimек *jaz*. Medtem ko češka obdelava pri zelo podrobnem popisu gramatičnih funkcij zaimka *já* respektira njegove glavne pomene, tj., da 1. označuje govorečo osebo, in 2. izraža interes govoreče osebe za dogajanje, postavlja slovenski način ta t. im. čustveni dajalnik (5. in 6. pomen) v isto vrsto z ostalimi razlagami gramatičnega značaja.

Navedene kritične pripombe naj ne vzbujajo vtisa, kot da so v Poskusnem snopiču pretežno napačne in problematične stvari. Tega, s čimer smo soglašali, in tega je mnogo, se v pripombah nismo dotaknili.

(Prevedel Tomo Korošec)

ODGOVOR UREDNIŠTVA SSKJ

Spoštovani tovariši!

Vaše ocene poskusnega snopiča Slovarja slovenskega knjižnega jezika smo se zares razveselili, ker je od vseh, kar smo jih prejeli, najbolj izčrpna in strokovno poglobljena, hkrati pa prežeta s prijateljskim duhom. Upamo, da se s tem znova spletajo tesne vezi, ki so družile češke in slovenske lingviste od časov Dobrovskega naprej. Zavedamo se, da se moremo zlasti v leksikologiji marsičesa naučiti od vas, ki ste z njo prav v zadnjem desetletju dosegli praktični višek. Razume se, da redno konzultiramo vaš Slovník spisovného jazyka českého (SSJČ) in da smo se ob izdelavi poskusnega snopiča zgedovali po njem, vendar pa smo zaradi naših posebnih razmer često prisiljeni, da se tu pa tam oddaljimo od njegove prakse. Ob takih primerih si želimo še nadalje vaših nasvetov, ker ste si pač nabrali veliko skušnje. Ob ti priložnosti se posebej zahvaljujemo vsem, ki so žrtvovali svoj dragoceni čas za nadrobni pregled našega poskusnega snopiča in nam sporočili svoje opombe. O le-teh se želimo na kratko porazgovoriti v tem pismu, vendar smo prepričani, da bi bila ustna izmenjava misli brez primere plodnejša. Zato se resno ukvarjamo z načrtom, da bi dva člana naše redakcije za teden dni lahko obiskala Prago, po drugi strani pa želimo povabiti kakega sodelavca vašega Ústava v teku prihodnjega leta v Ljubljano, da bi imel na Slovenski akademiji nekaj predavanj o leksikoloških vprašanjih.

Ob 11 milijonih vaših ekscerptov nam je seveda malo tesno pri srcu, vendar jih od tega impozantnega števila gotovo precej odpade na dobo od 1770—1850, ki niso neposredno uporabni za sestavljanje sodobnega slovarja. Pri nas dosega število vseh ekscerptov 3.500.000, vendar moremo od njih za sedanje delo uporabiti samo 2.300.000 listkov. Ekscerpiranje se seveda še vedno nadaljuje.

Ker je potreba po slovarju tako pereča, ne moremo več odlašati z njegovo izdelavo, čeprav je jasno, da ima gradivo še vrzeli, ki jih pač moramo zadelovati s praktičnim znanjem redaktorjev. Na takšno odločitev je posebno vplival zgled drugih manjših slovanskih narodov, ki so se v podobnih okoliščinah, kakor so naše, vendarle odločili za izdajo slovarja, npr. Slovaki in Bolgari.

S popolnimi izpisi iz lepe in znanstvene književnosti kakor tudi iz dnevnega tiska smo zajeli mnogo tipičnih kontekstov in zvez, vendar pa še čutimo pomanjkljivosti v registraciji pogovornega jezika, ker naš govorni knjižni jezik ni toliko izdelan kakor češki in ga je tudi pri nas težko zajeti. V tem pogledu bomo še nadalje močno navezani